

логів і дидактів наприкінці 50-х років ХХ століття. Спочатку індивідуальний підхід у педагогіці використовувався стосовно невстигаючих і недисциплінованих учнів [6].

У наступні роки вченими (А. А. Бударний та ін.) був сформований диференційований підхід до навчання, при якому індивідуалізація навчання досягалася шляхом розподілу студентів на групи згідно з визначеною ознакою. Розповсюдженими критеріями диференціації були здатність до навчання і працездатність учнів. У зв'язку з цими критеріями виділялися групи «слабких», «середніх» і «сильних» учнів, для яких диференціювався рівень і кількість навчального матеріалу, що подавався та самостійно оброблявся.

В цей час індивідуалізація процесу навчання досягається методами, розробленими з використанням понятійного апарату класичної психології і педагогіки. Ці методи характеризуються адаптацією процесу навчання до індивідуально-психологічних особливостей студента, до яких відносять як типологічні особливості, так і психічні процеси, досвід і спрямованість особистості.

Однак у процесі індивідуального навчання виявляється наступне діалектичне протиріччя: з одного боку, є актуальна необхідність враховувати комплекс індивідуальних особливостей студента, а з іншого — технічні можливості реалізації цієї задачі дуже обмежені. Це дозволяє говорити про відносний, а не абсолютний характер індивідуалізації.

Відповідно до дослідження О. М. Пехоти [6], розрізняють два її різновиди:

1. Урахування комплексу різних особливостей учня (студента).
2. Урахування будь-якої окремої особливості.

Підбір оптимальних критеріїв індивідуалізації проводився багатьма психологами і педагогами: М. А. Даниловим, Д. В. Ельконіним, М. І. Махмутовим, І. Т. Огородніковим, Ю. К. Бабанським та ін. У цілому, підходи до індивідуалізації навчання ґрунтуються на моделях структури особистості, розроблених Ю. Козельцьким, Г. С. Костюком, О. М. Леонтьєвим, Ф. Лершом, В. Ф. Моргуном, Д. К. Платоновим, С. Л. Рубінштейном. Необхідно відзначити, що роботи вищезгаданих вчених присвячені розробці багатомірної структури особистості, що є розвитком розуміння структури особистості як одномірної системи. Одномірні

*П. В. Стефаненко,
Донецький державний технічний університет*

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ СОЦІОНІЧНОГО АНАЛІЗУ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Однією з умов здійснення якісного процесу навчання є його індивідуалізація. Ця проблема виявилася в центрі уваги психо-

системи, які є одночасно базовими, були розглянуті в роботах таких відомих психологів, як Б. Г. Ананьєв, В. Н. Келласов, А. Г. Ковальов, А. В. Петровський, З. Фрейд, К. Юнг.

Незважаючи на наявність безлічі моделей структури особистості, в цей час у рамках класичної психології та сучасної педагогіки не існує однакового підходу, що дозволяє реально впровадити індивідуалізацію навчання в умовах масової освіти.

Проте розвиток прикладних напрямків психології, таких як соціоніка і нейролінгвістичне програмування (НЛП), відкрили нові можливості для підвищення ефективності процесу навчання на основі індивідуалізації.

У цій статті ми зупинимося на розгляді особливостей застосування соціонічного аналізу як напрямку, що забезпечує нову теоретичну базу для організації індивідуально-диференційованого підходу до навчання.

В соціоніці виділяється 16 соціотипів чи типів інформаційного метаболізму особистості (ТІМів), що відрізняються індивідуальним набором соціонічних функцій [1, 8].

Засновником соціоніки є Аушра Аугустинавичюте, що взяла за основу типологію К. Г. Юнга і застосувала до неї теорію інформаційного метаболізму А. Кемпінського.

Суть теорії інформаційного метаболізму (ІМ) полягає у тому, що «зовнішні інформаційні сигнали, що сприймаються психікою, уподібнюються до їжі, яку одержує організм для реалізації процесу енергетичного метаболізму (ЕМ), тобто... як їжа необхідна для ЕМ організму, так й інформаційні сигнали — для ІМ психіки» [1]. Таким чином, під інформаційним метаболізмом розуміється процес засвоєння, обробки та передачі інформації психікою людини [7]. У соціоніці виділяється 16 варіантів реалізації цього процесу, які відповідають 16 типам інформаційного метаболізму.

Соціонічна типологія будується на базі чотирьох пар ознак, що називаються альтернативними чи дихотомічними:

екстраверсія	—	інтроверсія
логіка	—	етика
інтуїція	—	сенсоріка
раціональність	—	ірраціональність

У залежності від домінування у індивіда одного з ознак кожної пари, визначається його ТІМ. Сукупність ТІМів називається соціоном (рис. 1).

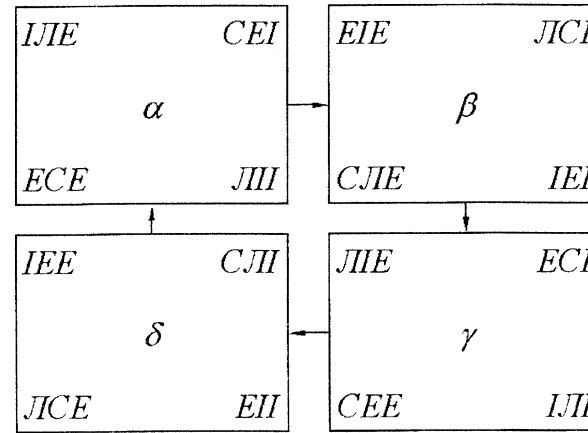

Рис. 1. Соціон — 16 типів інформаційного метаболізму

ТІМи, об'єднані в чотири групи, називаються квадратами. Квадрат — це позитивна кооперація, що характеризується конструктивною взаємодією з погляду енерго-інформаційного обміну та вироблення загальної мети на основі тотожного світогляду. Оптимальні трудові колективи організуються саме згідно з квадратною ознакою.

Існує 4 види соціонічних квадратів: α , β , γ і δ — квадрати. Характеристики кожної квадрати визначаються соціонічними типами, що входять до неї. Кожному з цих типів властива визначена задача, чи рольова функція, яка реалізована в процесі життєдіяльності квадрати. Ця функція може полягати в генеруванні ідей, їхній теоретичній корекції, реалізації ідей чи практичної координації процесу реалізації.

У таблиці 1 представлені основні ціннісні настанови квадратів і рольові функції їхніх представників [4].

Таблиця 1

Квадральні цінності і розподіл ролей у квадрах соціону

квадра	ТИМ	Роль ТИМа в квадрі	Ціннісні настанови квадри
α	ЛІЕ	програма	Романтизм, загальнолюдські інтереси, погляд у майбутнє, перспективні ідеї, конструктивний продукт, колективізм, демократичність, анархічність.
	ЛІІ	корекція	
	ЕСЕ	реалізація	
	СЕІ	координація	
β	ЕІЕ	програма	Реалізм, цивільні інтереси, напір, воля, рішучість, упровадження конструктивного продукту, індивідуалізм, авторитарність.
	ІЕІ	корекція	
	СЛЕ	реалізація	
	ЛСІ	координація	
γ	ЛІЕ	програма	Практицизм, суспільні інтереси, боротьба з пороками системи, профілактичний продукт, колективізм, демократичність законів.
	ЛІІ	корекція	
	ЕСЕ	реалізація	
	СЕІ	координація	
δ	ІЕЕ	програма	Гуманізм, альтруїзм, інтереси конкретної людини, рутинізація конструктивного продукту, індивідуалізм, авторитарність.
	ЕІІ	корекція	
	ЛСЕ	реалізація	
	СЛІ	координація	

З урахуванням вищевикладеного інструментарію соціоніки у вищій школі існує можливість об'єднання студентів у групи, використовуючи ознаки різного рівня деталізації, а також можливість організації процесу навчання, виходячи з особливостей інформаційного метаболізму кожної групи.

У цілому, соціонічний підхід до організації процесу навчання пропонує варіанти впровадження **диференційної та індивідуальної форм**, які можна реалізувати в традиційних умовах.

Розглянемо способи формування навчальних груп у вищій школі, які засновані на принципах соціоніки та проранжуем їх відповідно до рівня деталізації критеріїв диференціації, що враховуються.

Перший спосіб формування навчальних груп може ґрунтуватися на ступені **раціональності-ірраціональності** процесу сприйняття студентами лекційного матеріалу. Як відомо, раціональні

У залежності від домінування у індивіда одного з ознак кожної пари, визначається його ТИМ. Сукупність ТИМів називається соціоном (рис. 1).

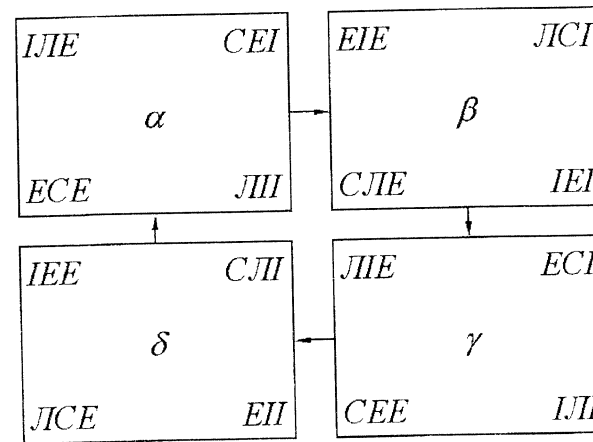

Рис. 1. Соціон — 16 типів інформаційного метаболізму

ТИМи, об'єднані в чотири групи, називаються квадрами. Квадра — це позитивна кооперація, що характеризується конструктивною взаємодією з погляду енерго-інформаційного обміну та вироблення загальної мети на основі тотожного світогляду. Оптимальні трудові колективи організуються саме згідно з квадратною ознакою.

Існує 4 види соціонічних квадрат: α, β, γ і δ — квадрати. Характеристики кожної квадрати визначаються соціонічними типами, що входять до неї. Кожному з цих типів властива визначена задача, чи рольова функція, яка реалізована в процесі життєдіяльності квадрати. Ця функція може полягати в генеруванні ідей, їхній теоретичній корекції, реалізації ідей чи практичної координації процесу реалізації.

У таблиці 1 представлені основні ціннісні настанови квадрати і рольові функції їхніх представників [4].

Таблиця 1

Квадральні цінності і розподіл ролей у квадратах соціону

квадра	ТИМ	Роль ТИМа в квадраті	Ціннісні настанови квадрати
α	ІЛЕ	програма	Романтизм, загальнолюдські інтереси, погляд у майбутнє, перспективні ідеї, конструктивний продукт, колективізм, демократичність, анархічність.
	ЛП	корекція	
	ЕСЕ	реалізація	
	СЕІ	координація	
β	ЕІЕ	програма	Реалізм, цивільні інтереси, напір, воля, рішучість, упровадження конструктивного продукту, індивідуалізм, авторитарність.
	ІЕІ	корекція	
	СЛЕ	реалізація	
	ЛСІ	координація	
γ	ЛІЕ	програма	Практицизм, суспільні інтереси; боротьба з пороками системи, профілактичний продукт, колективізм, демократичність законів.
	ІЛІ	корекція	
	ЕСЕ	реалізація	
	СЕІ	координація	
δ	ІЕЕ	програма	Гуманізм, альтруїзм, інтереси конкретної людини, рутинізація конструктивного продукту, індивідуалізм, авторитарність.
	ЕІІ	корекція	
	ЛСЕ	реалізація	
	СЛІ	координація	

З урахуванням вищевикладеного інструментарію соціоніки у вищій школі існує можливість об'єднання студентів у групи, використовуючи ознаки різного рівня деталізації, а також можливість організації процесу навчання, виходячи з особливостей інформаційного метаболізму кожної групи.

У цілому, соціонічний підхід до організації процесу навчання пропонує варіанти впровадження **диференційної** та **індивідуальної форм**, які можна реалізувати в традиційних умовах.

Розглянемо способи формування навчальних груп у вищій школі, які засновані на принципах соціоніки та проранжуем їх відповідно до рівня деталізації критеріїв диференціації, що враховуються.

Перший спосіб формування навчальних груп може ґрунтуватися на ступені **раціональності-іраціональності** процесу сприйняття студентами лекційного матеріалу. Як відомо, раціональні

соціотипи можуть концентрувати свою увагу протягом тривалого часу на дискретно побудованому матеріалі. Під дискретністю будемо розуміти послідовний виклад матеріалу, з чітко виявленим причинно-наслідковим зв'язком, і спрямований на один канал сприйняття, переважно аудіальний. Ірраціоналам, навпаки, практично неможливо довго сприймати дискретну подачу матеріалу без додаткових подразників — візуального чи кінестетичного. Крім того, більш природним для них є сприйняття емоційно пофарбованого асоціативного ряду. Даний спосіб сприйняття назвемо континуальним. Тому, знаходячись на лекції, як правило, у інформаційно невивігданих у порівнянні з раціоналами умовах, ірраціонали сприймають інформацію шляхом переключення уваги на інші об'єкти [3].

У випадку диференціації студентів за цим критерієм з'являється можливість збільшення ефективності сприйняття матеріалу за рахунок адаптації способу його подачі. У цьому випадку немає гострої необхідності індивідуального підбору викладачів для кожної з груп. Досить того, щоб викладачі володіли двома методами подачі навчального матеріалу — дискретним, орієнтованим на один канал сприйняття, — для раціоналів і континуальним, що має задіяти кілька каналів сприйняття, — для ірраціоналів.

Другий спосіб дозволяє врахувати **сфери громадського життя**, де природний потенціал учасників процесу навчання виявляється природно і більш ефективно. Бажано, щоб ця диференціація вироблялася ще на етапі вступних іспитів. Згідно з цим фактором виділяють групи [3]:

1. з управлінською настановою (логіко-сенсорні і сенсорно-логічні) — управління організацією матеріального виробництва, машинами і механізмами;
2. з соціальною настановою (етико-сенсорні і сенсорно-етичні) — соціальна сфера громадського життя, що включає торгівлю, постачання, рекламу, соціальне забезпечення, сервіс, дозвілля;
3. з гуманітарною настановою (етико-інтуїтивні й інтуїтивно-етичні) — культура і мистецтво, психологія, виховання, релігія, ідеологія;
4. з сайєнтистською настановою (логіко-інтуїтивні й інтуїтивно-логічні) — наукові дослідження й експерименти, розробка концепцій та прогнозів, пізнання законів природи і суспільства.

Рис. 2. Соціонічні групи соціальних настанов

У першій групі викладач орієнтується на передачу інформації практичного характеру. Через те, що представників цієї групи в першу чергу цікавить технологія процесу, саме на неї й робиться акцент при навчанні. Це досягається шляхом передачі алгоритмів, що відповідають цій предметній області.

В другій групі акцент викладання зміщується у бік підвищення рівня інтенсивності комунікацій. Групові форми навчання, що включають форми дискусій і діалогів, у даному випадку є найбільш оптимальними.

Третя група вимагає емоційної трансформації інформації, що подається. Тому навчальний матеріал повинен супроводжуватися впливом на емоційний комплекс слухачів.

Четверта група орієнтована на сприйняття у стиснутому та структурованому виді фундаментальних закономірностей предметної області, що викладається.

У рамках цього способу формування навчальних груп викладач підбирається згідно з фактором тотожності функцій. Це твердження засноване на наступному правилі соціоніки: подібний (тотожний, авт.) навчає, а протилежний — виховує [5]. Тому найкраще інформація засвоюється від викладача, що має тотожний студенту тип інформаційного метаболізму.

Третім способом формування навчальних груп є об'єднання по **типу перцепції**. Тип перцепції визначається шляхом комбінації соціонічних осей «сенсоріка — інтуїція» і «раціональність — ірраціональність» [3].

Рис. 3. Типи перцепції

У зв'язку з цією класифікацією виділяють наступні перцептивні групи:

— *сенсорні ірраціонали (чи комутативні)*, що відрізняються чітким та конкретним сприйняттям, максимально наближеним до реальної дійсності. Для цієї групи виклад навчального матеріалу повинен мати дедуктивний характер та супроводжуватися конкретними прикладами, заснованими на історичних подіях і реальних фактах.

— *інтуїтивні ірраціонали (чи асоціативні)*, що характеризуються сприйняттям за допомогою довільно породжуваних образів, а також здатністю думкою добудувати систему по окремій її частині. Подача навчального матеріалу для цієї групи обов'язково повинна засновуватися на образних, емоційно пофарбованих аналогіях. Крім того, у цій групі є дозволеною високий рівень абстракції навчального матеріалу.

— *сенсорні раціонали (чи дистрибутивні)*, тип сприйняття яких відрізняється традиціоналізмом, тобто заснований на упорядкованому досвіді. Усі об'єкти реальної дійсності сприймаються представниками цієї групи послідовно, відповідно до їхнього суб'єктивного статусу. Для цієї групи навчальний матеріал повинен бути найбільшою мірою структурований. У викладі вітаються структури і класифікації, що супроводжуються конкретними прикладами.

— *інтуїтивні раціонали (чи дисоціативні)*, що сприймають зовнішню інформацію редуційно, переломлюючи її через призму власного світогляду. Представники цієї групи сприймають

складне через комбінацію першоелементів, розставляючи їх потім у потрібному для них порядку в систему, що може не мати аналогів у зовнішньому середовищі. З метою полегшення процесу сприйняття цієї групи викладачу необхідно розділяти навчальний матеріал, що подається, на мінімально можливі дискретні блоки, після чого будувати необхідну систему. Мова, зрозуміло, йде про індуктивну подачу матеріалу.

Для оптимального розвитку кожної з груп необхідно, щоб стиль аргументації викладача відповідав типу перцепції групи. В. В. Гуленко виділяє 4 аргументивні групи в соціоні, що відрізняються за фактором повноти і стійкості суджень [3].

Конструктори, чи логічні раціонали, відрізняються як повнотою, так і стійкістю суджень. Логічні ірраціонали (реструктори) — повнотою, але нестійкістю, етичні раціонали (охоронці) — стійкістю, але неповнотою, а етичні ірраціонали (дипломати) — нестійкістю і неповнотою.

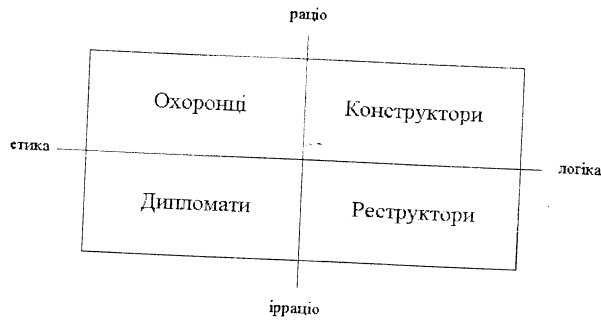

Рис. 4. Аргументивні групи в соціоні

Об'єднавши дві вищевикладені класифікації, одержимо наступні відповідності груп перцепції студентів аргументивним групам викладачів.

Таблиця 2

Відповідність груп перцепції й аргументивних груп соціону

Група перцепції	Аргументивна група
Комутативні	Реструктори
Асоціативні	Охоронці
Дистрибутивні	Конструктори
Дисоціативні	Конструктори

Для дистрибутивного і дисоціативного типів перцепції необхідні повнота і стійкість суджень, що може надати аргументивна група «конструктори». Для асоціативного типу сприйняття не потрібна повнота суджень (цей тип самостійно доповнить відсутню картину), але потрібна їхня стійкість. Для цього підходить аргументивна група «охоронці». Комутативна група перцепції вимагає повноти суджень і може упокоритися з їхньою нестійкістю, характерною для групи «реструктори». Аргументивна група «Дипломати» менш за всього пристосована до реалізації процесу навчання в якості викладача, тому що відрізняється неповнотою і нестійкістю суджень.

Четвертим способом формування навчальних груп у вузі може бути **рольова функція студентів у квадрі**. Об'єднані групи генераторів, коректорів, реалізаторів і координаторів дозволяють не тільки диференціювати домінуючі системи навчання (Рис. 5), але й створювати конкурентне середовище у групі, що дозволяє більш повно розвивати рольову функцію шляхом нагромадження моделей поведінки інших квадрантів. В остаточному підсумку, рольова функція студента стає більш адаптивною до зовнішніх умов різної квадрової спрямованості.

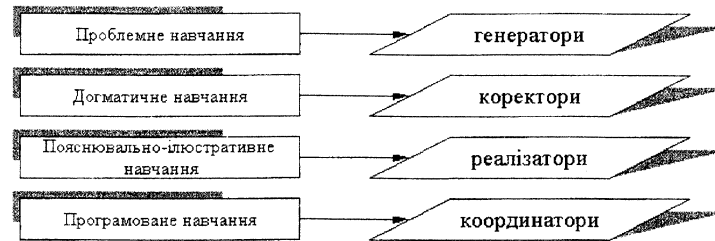

Рис. 5. Відповідність систем навчання рольовим функціям у квадрі

Необхідно зазначити, що виділення домінуючої системи навчання в цьому випадку не припускає абсолютну концентрацію на ній. Зрозуміло, модульне навчання, що об'єднує у собі усі елементи згаданих систем, є найбільш прийнятним у будь-яких умовах. У той же час рольова функція визначає рівень адаптації студентів до тієї чи іншої системи навчання, яку і рекомендується

використовувати в якості основної. (Класифікація систем навчання по Б. А. Голубу [2]).

У випадках, коли необхідне формування міні-колективів орієнтованих на роботу в заздалегідь заданих умовах, доцільно об'єднання студентів за критерієм **приналежності до квадрати**.

В соціоніці вважається [4], що:

— колективи, що сформовані на основі квадрата ефективно функціонують при рішенні задач, що вимагають нових нестандартних підходів у процесі розробки та пропаганди інновацій.

— колективи β -квадри застосовні в локальних ділянках будь-якого процесу, де необхідне подолання труднощів впровадження інновацій;

— γ -квадра формує колективи, реформаторів, здатних розкрити потенціал системи, задавленої надлишковими контролюючими елементами;

— колективи квадрати δ максимально використовують організаційні структури, що орієнтовані на природну модель людини, на максимальне розкриття її індивідуальних особливостей.

Таким чином, світогляд квадрати визначає оптимальні умови функціонування. Навчання колективів, що угруповані згідно з квадратною ознакою, спрямоване на коректне формування стійких комунікаційних каналів у групі.

Останнім серед розглянутих нами способів угруповання може бути **соціотип студента**, що визначає необхідність формування 16 способів подачі навчального матеріалу. Цей варіант дозволяє в більшому ступені досягти індивідуалізації навчання й одночасно є найбільш трудомістким, а, отже, і дорогим у традиційних умовах. Проте він досить реальний при дистанційній формі навчання, де масовість дозволяє окупити витрати на виробництво 16 варіантів подачі матеріалу в рамках кожної навчальної дисципліни й адаптацію процесу навчання до типу інформаційного метаболізму студента. Крім того, цей спосіб дозволяє за рахунок збільшення ступені індивідуалізації знизити дискомфорт, що виникає при відсутності особистого контакту викладача і студента в процесі навчання.

Резюмуючи вищевикладене, необхідно відзначити, що використання соціонічних принципів дозволяє реалізувати індивідуально-диференційований підхід до навчання у вищій школі на новій якісній основі.

Література

1. Аугустинавичюте А. Модель информационного метаболизма // Соционика, ментология и психология личности, № 5, 1996.
2. Голуб Б. А. Основы общей дидактики. Учеб. пособие для студ. пед. вузов.— М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 1999.— 96 с.
3. Гуленко В. В. Типологическая целостность социона. Обращение социотипов по базису Юнга. // INTERNET.
4. Молодцов А. В., Хохель С. О. Практикум по прикладной соционике.— 2-е изд., доп.— К.: МАУП, 1994.
5. Некоторые технические приемы организации учебного процесса. Современное состояние школы. / <http://ru.laser.ru/ocioion/references/gulenko/school/03.htm>
6. Пехота Е. Н. Индивидуализация профессионально-педагогической подготовки учителя. Монография.
7. Прокофьева Т. Н. Соционика. Алгебра и геометрия человеческих взаимоотношений. Учебно-практическое пособие.— М.: Изд-во «Гном-Пресс», 1999.
8. Юнг К. Г. Психологические типы. М., Алфавит, 1992.

Анотація

В статті розглядається застосування соціоніки для реалізації процесу індивідуалізації навчання в вищій школі. Предлягаються варіанти формування навчальних груп з урахуванням наступних соціонічних ознак: рівень раціональності мислення, тип перцепції, належність до соціонічної квадрати, ролі функції в квадраті і т. д. Розглянуті також методи подачі навчального матеріалу для кожної з груп, сформованих в відповідності з запропонованими соціонічними ознаками.